ગ્રંથનું અર્પણપત્ર.

ઇંદ્રવજાવૃત્ત.

દેસાઈજી કુંવર રાય ભાઈ, મારી તમારી પ્રિતની સગાઈ; કાયાપડે અક્ષય રાખવાને.—ઈચ્છી ભરું અમૃત-ગ્રંથ—પાને. ૧

છપો.

ગાયકવાડીગામ નામ ગણદેવીખાંતે,
તહાંકરો નીવાસ વિપ્રઅનાવળજાતે,
વડિલોપાર્જીત વતન ભોગવો છો તેભારે,
'પેઢવાળા' નામ ઓળખાતું સંસારે,
વરિષ્ઠજાત, કુટુંબમાં, સમજ શક્તિબળવાનછે,
પ્રેમજોઈ ભાવિકથયો તેનું આ સુનિશાન છે. ૨

શાર્દૂલવિક્રીડિત.

શ્રીશ્લોકિ નિતિદીવિભર્તૃહરિએ સંસ્કૃત ભાષામહી,
તે મારા ગુજરાતિ બંધુસમજે એખ્યાલ ચિત્તેલહી;
નાનો ગ્રંથ બનાવિ આ અરપું છું દેસાઈજી રાજને,
જે છે ગ્રાહક ગુણના, ખજરિપુ, કીર્તી વધારે જને. ૩

પ્રસ્તાવના.

સંસારમાં ખ્યાતી મેળવવા બહાર પડવાના જે જે શુભ રસ્તાં ઓ છે, તેમાંનો ગ્રંથ રૂપી રસ્તે બહાર પડવાનો મારગ ચઢતા દરજાનો છે એમ કહુંતો તે ભુલભરેલુંછે એમ મને લાગતું નથી. હરેક કોઈ રસ્તો પકડીએ તોપણ જેતે ખરી કીર્તી મેળવવાના હેતુ નો હોય તો તેમાં સ્વાર્થને વિંટાએલો પરમાર્થ હોવોજજોઈએ; કેમકે જેમાં બીજા ઓને ઊપયોગી એવું કાંઈ નથી હોતું, તેથી ખરી કીર્તી પેદાથતી નથી. કીર્તિ એ, પરોપકારાર્થ યત્ન કરવાથી લોકમાં જે માન મળે છે તેજ છે.

આ લઘુયત્નથી હુંકીર્તી મેળવીશ એતો મારા મનમાં જરા પણ ભાસ થતો નથી; પણ આદુનીયામાં અવતરીને પુરૂષાર્થ વાળું કાંઈ પણ પરમાર્થકૃત્ય આંપણે હાથે નહીં બને તો આ જીવતર નકામુંછે એવા એવા વિચારો માંરામનમાં હરઘડી આવ્યાં કરેછે; ત્યારે તેવું કાર્ય કરવાને હુંસમર્થ કેમ થાઊં એવા ઉપાવો ખોળતાં ખોળતાં હાલમાં આ રસ્તો મને જડ્યો, કે જેથી એમકરતાં કરતાં અતઃપર કોઈ દીવસ મોટો રસ્તો હાથલાગવાનો સંભવ થાય. ફકત એજ કારણથી સર્વ સંત જનોને શુદ્ધમનથી નમનકરીને તેમના ચરણ આગળ આં લઘુગ્રંથ રજુ કરૂંછઊંકે તેમની પસંનગી મેળવી તે સર્વ લોકોને ઉપયોગી થઈ પડે. પ્રસ્તાવના બંધકરતાં પેહેલાં મને યોગ્ય લાગેછે કે-આ ગ્રંથ બહાર પાડવામાં મને આશ્રય આપનાર રાજેશ્રી દેસાઈજીનો (જેમને ગ્રંથ અર્પ્યો છે તે) તેમજ તેમની મને પહેલી મુલાખાત લાભ કરાવી આપનાર વલસાડવાસી મારા પરમ સ્નેહી દેસાઈ ભીમભાઈ દુર્લભભાઈનો-મારે અંતઃકરણપૂર્વક આભાર માનવો જોઈએ.

વલસાડ.
તા૦ ૧. માહે મે સન ૧૮૭૭.

અં+દા. જો. કપડવણજનો.
વલસાડની અંગ્રેજી નીશાળનો પેહેલો મદદનીશ
શિક્ષક.

अथ भर्तृहरिकृत नीतिशतक प्रारंभः

———000———

अनुष्टुप्छंद. दिक्कालाद्यनवच्छिन्नाऽनंतचिन्मात्रमूर्त्तये ॥
स्वानुभूत्येकसाराय नमः शांतायतेजसे ॥ १ ॥

ઉપજાતિવૃત્ત. ભેદાય ના જે દશ દીશ કાળે[1], અનંત કોટી મુખ મધ્ય હાલે.
સ્વાનુભવે[2] સાર લહે અનૂપ, નમૂં હું તેજોમય દિવ્ય રૂપ. १

१ દશ દીશા અને ભૂત, ભવિષ્ય અને વર્તમાન એ ત્રણ કાળથી જે ભેદાતો નથી. १
२ પોતાના અનુભવથી જે સાર એટલે તત્વ જાણેછે.

वसंततिलका.
यां चिंतयामि सतत मयि सा विरक्ता
साऽप्यन्यमिच्छति जनं सजनोऽन्यसक्तः ॥
अस्मत्कृते च परितुष्यति काचिदन्या
धिक्तां च तं च मदनं च इमां च मां च ॥ २ ॥

तिलका.
[1]જેને સદા હું ચહું[2]છૂં, મુજને તજીને.
તે સ્ત્રી ભજે અવર[3]ને પ્રિતડી સજીને.
તે જંન અન્ય[4] તરુણી પરસક્ત[5] ભારી.
ધિક્ જાતહું[6] મદન પ્યારિ પુરૂષ નારી.[7] २

१ જે સ્ત્રીને (પોતાનીને). २ ચાહુંછે. ૩ બીજા પુરૂષને. ४ બીજી સ્ત્રીપર.
५ મોહીત. ६ પોતાની. ७ પેલી બીજી સ્ત્રી.

आर्या. अज्ञः सुखमाराध्यः सुखतरमाराध्यते विशेषज्ञः ॥
ज्ञानलवदुर्विदग्धं ब्रह्मापि तं नरं नरंजयति ॥ ३ ॥

આર્યા. અજ્ઞાની ઝટ સમજે. જ્ઞાની સમજાવતાં ન વાર થતી
પણ અડધા[1] ઘટે-સમ જે બ્રહ્માથી બોધ તેહને ન રતી[2] ૩
१ ઘડા જેવો જે માણસ. २ જરાપણ.

पृथ्वीछंद. प्रसह्यमणिमुद्धरेन्मकरवक्त्रदंष्ट्रांकुरात् ॥
समुद्रमपि संतरेत्प्रचलदूर्मिमालाकुलं ॥

भुजंगमपि कोपितं शिरसि पुष्पवद्धारये- ॥
न्न तु मतिनिविष्टमूर्खजनचित्तमाराधयेत् ॥ ४ ॥

पृथिवीछंद.
ગળેળ મણિ જોરથી મગરમોંથી છોડાવશે†
પ્રચંડ જળ પૂરથી સ્વબળથી તરી આવશે†
ભુજંગ અકળાયલો કુસુમ પેઠ હસ્તે ધરે†
પરંતુ મતિહીણનું મન ન સુંય આદ્રકરે† ૪

૧ મોંમાં ઘાલેલો. ૨ ફુલની માફક. † એ ચારે ક્રીયાપદનો કર્તા 'सुज्ञजन.'

पृथ्वी छंद. लभेत सिकतासुतैलमपियत्नतः पीडयन् ॥
पिबेच्च मृगतृष्णिकासु सलिलं पिपासार्दितः ॥
कदाचिदपि पर्यटन् शशविषाणमासादये- ॥
न्नतु मतिनिविष्टमूर्खजनचित्तमाराधयेत् ॥ ५ ॥

શિખરિણી.
પ્રયત્ને રેતીના કણ રગડતાં તેલજ મળે,
તૃષાર્થિની પીડા મૃગજળ દીઠાથી પણ ટળે,
મણી મોંઘો પામે વિકટ વન બાધું ફરિવળે,
પરંતુ મૂર્ખાનું અભણચિત્ત કેદી નહિં વળે. ૫

૧ ઝાંઝવાં નીર.

शार्दूलावि- क्रीडित. व्यालं बालमृणालतंतुभिरसौ रोद्धुं समुज्जृंभते ॥
छेत्तुं वज्रमणीन् शिरोषकुसुमप्रांतेन संनह्यते ॥
माधुर्यं मधुबिंदुना रचयितुं क्षारांबुधेरीहते ॥
नेतुं वांछतियः खलान्पथि सतां सूक्तैः सुधास्पंदिभिः ॥६॥

लविक्रीडित.
કુંળા પંકજે તાંતણે અરપબંધન હામ તે તો ધરે,
તાજા પુષ્પથી રત્ન છેદન થવા તે જન્ન યત્નો કરે;
મીઠું નીર સમુદ્રનું મધવડે કર્વાજ તે જાયછે,
દુષ્ટોને વચનામૃત સુરશતે જે વાળવા ચ્હાયછે. ૬

ળના તંતુથી. ૨ સાપને બાંધવાની. ૩ અમૃત જેવાં વચનોથી. ૪ જે માણસ.

ति. स्वायत्तमेकांतगुणं विधात्रा
विनिर्मितं छादनमज्ञतायाः ॥

विशेषतः सर्वविदां समाजे
विभूषणं मौनमपंडितानाम् ॥ ७ ॥

ઇંદ્રવજ્રા.
પોતે એકાંતે જઈ બેસવું તે
અજ્ઞાનિનું ઢાંકણ નીરમ્યું તે (વિધાત્રાએ)
રહેવું મુગા પંડિતની સભામાં
અજ્ઞાનનું ભૂષણ એજ જાણો. ૭

૧ કોઈપણ માણસે. (અજ્ઞાન માણસે સભામાં નજતાં એકાંતમાં રહેવું સારૂં; અને ગયો તો તહાં મુગા રહેવું તેજ તેનું ભૂષણ છે.)

शिखरिणी वृत्त.
यदा किंचिज्ज्ञोहं द्विप इव मदांधः समभवं
तदा सर्वज्ञोस्मीत्यभवदवलिप्तं मम मनः ॥
यदा किंचित्किंचिद्बुधजनसकाशादवगतं
तदा मूर्खोस्मीति ज्वरइव मदोमे व्यपगतः ॥ ८ ॥

શિખરીણી.
(હું) લઘુજ્ઞાની જ્યારે ગજવત મદોન્મત્તજ થયો
મહાજ્ઞાની જેવો મમમન મહીં ગર્વજ વધ્યો;
યદા થોડેથોડે બુધજન થકી બોધજ મળયો,
તદા જાણી મૂર્ખો જ્વર સમ અભિમાનજ ગળયો. ૮

૧ જ્યારે. ૨ શાણામાણસો પાસેથી. ૩ હું મુર્ખ છે એમ સમજીને.

हरिणी वृत्त.
कृमिकुलचितं लालाक्लिन्नं विगंधि जुगुप्सितं,
निरुपमरसप्रीत्या खादन्नरास्थि निरामिषं ॥
सुरपतिमपिश्वा पार्श्वस्थं विलोक्य न शंकते-
नहि गणयति क्षुद्रोजंतुः परिग्रहफल्गुताम् ॥ ९ ॥

મનહર.
લાળથકી ભીનું અને કીડકિરા ધરવડે વિંટાયલું જેનીપર-
ગેણ ગણ થાયછે, માંસવગરનું એવું મૃત માનવીવુંહાડ-
દુરગંધી યુક્ત જેથી મન અકળાયછે; સુરપતિ પાસછતાં-
નિર્લજ થઈને શ્વાન અતુલ્ય સવાદ ધરી ચાટી ચાટી ખાયેછે,
એવી રીતિ નીચજન પર ઘર ફરવામાં હલકાપણું ન ધારી બહુ ૯
ભચકાયછે.

૧ મોંમાંડ ગળેછે તે. ૨ જે હાડકા ઉપર. ૩ અવાજ થાયછે. ૪ ઈંદ્ર.

शिखरिणी. शिरः शार्वं स्वर्गात् पशुपतिशिरस्तः क्षितिधरं,
महीध्रादुत्तुंगादवनिमवनेश्चापि जलधिम् ॥
अधोऽधो गंगेयं पदमुपगता स्तोकमधुना,
विवेकभ्रष्टानां भवति विनिपातः शतमुखः ॥ १० ॥

શિખરીણી. પડી આકાશેથી ભગિરથ[1] સુતા શંકર શિરે
તહીંથી તે આવી અધમુખ[2] કરી ગીરિશીખરે
પછીથી ભૂમાં શું, ભૂમી થકી ગઈ સાગર વિષે.
દુરાચારી તેવો શત[3] નિમિતથી પીડિત થશે. ૧૦

૧ ભાગીરથી નદી ભગીરથ નામના પુરૂષે શોધી કાહાડી તેથી તે ભગીરથ સુતા. ૨ નીચું મુખ કરીને. ૩ સો સો કારણથી. જેમ ગંગાને આમ તેમ ભટકવું પડયુ તેમ દુરાચારી માણસ દુઃખી થશે.

शार्दुलविक्रीडित. शक्यो वारयितुं जलेन हुतभुक् छत्रेण सूर्यातपो,
नागेंद्रो निशितांकुशेन समदो दंडेन गोगर्दभौ ॥
व्याधिर्भेषजसंग्रहैश्च विविधैर्मंत्रैः प्रयोगैर्विषं,
सर्वस्यौषधमस्ति शास्त्रविहितं मूर्खस्य नास्त्यौषधम् ॥ ११ ॥

શાર્દૂલવિક્રીડીત. અગ્ની શાંત (થંડ) થશે જરૂર જળથી, છત્રી હરે તાપને
અંકૂશે ગજરાજ જે મદભર્યો, તાબે થશે આપણે
ગધ્ધો[1] લાકડિથી, પિડા અગદથી, મંત્રે રણે વીષરે
સર્વે ઓસડ શાસ્ત્રમાં, નહીં મળે મુર્ખા તણું એકરે. ૧૧

૧ ગધેડો (મતલબકે બધી વાતને અંકુશ તથા ઉપાયછે પણ મૂર્ખને સુધારવાનો કંઈ ઉપાય નથી.)

उपजातिवृत्त. साहित्यसंगीतकलाविहीनः
साक्षात्पशुः पुच्छविषाणहीनः ॥
तृणं न खादन्नपि जीवमान
स्तद्भागधेयं परमं पशूनाम् ॥ १२ ॥

વસંતતિલકાવૃત્ત. કાવ્યો કળા સરવ, સગ્રહ જે ન જાણે
તે જંન શિંગ, પુછ હીણુ[1] પશુ પ્રમાણે.
જો ભૈક્ષ[2] ત નરતણો, તૃણુ[3] ઘાસ હોત.
તો સર્વ ચોપગ જીવો ભુખથી પિડાત. ૧૨

૧ શીંગડાં અને પુછડાં વગરનો પશુ. ૨ ખાવાનુ. ૩ ઘાસ.

येषां न विद्या न तपो न दानं, ज्ञानं न शीलं न गुणो न धर्मः॥
ते मृत्युलोके भुवि भारभूता, मनुष्यरूपेण मृगाश्चरंति॥ १३ ॥

વિદ્યા અને તપ તથા ગુણશીલ જ્ઞાન—
તે સર્વ હીણ, સમજે નહિં ધર્મ દાન
તે જંનનો ધરણી પ્રૈકટ ભાર ઝાલે.
ફર્તા ફરે રખડતા હરિણો મિંસાલે. ૧૩

૧ ઉપરબધાં કહ્યાં તે વિનાનો. ૧ જેવા, માફક.

अनुष्टप् छंद. वरं पर्वतदुर्गेषु, भ्रांतं वनचरैः सह ॥
न मूर्खजनसंपर्कः सुरेंद्रभवनेष्वपि ॥ १४ ॥

દોહરો. સારો વીકટ વનવિશે ક્રૂર પશુનો સંગ
પણ સુરસદને મુર્ખનો કરવો નહીં પ્રેસંગ. ૧૪

૧ દેવમંદીરમાં પણ. ૨ પરિચય, સોબત.

शार्दूलवि-क्रीडित. शास्त्रोपस्कृतशब्दसुंदरगिरः शिष्यप्रदेयागमा
विख्याताः कवयो वसंति विषये यस्य प्रभोर्निर्धनाः॥
तज्जाड्यं वसुधाधिपस्य कवयो त्वर्थं विनापीश्वराः
कुत्स्याः स्युः कुपरीक्षकैर्न मणयो यैरर्धतः पातिताः॥१५॥

શાર્દૂલવિક્રીડિત. શાસ્ત્રાધાર મધૂર ભાષણ વદે, વિદ્યાર્થિ ને શીખવે,
એવા પંડિત જેહના મુલકમાં દારિદ્રતા ભોગવે,
તે મૂર્ખત્વ ભુપાલનું સુજનતો શ્રીમંત વિદ્યાવડે
(કોનીમાફક)!— ખોટો પારિખ મુલ કહે મણીતણું ઓછું; નતેથી ઘટે.[૨] ૧૫

૧ રાજાના મુલકમાં. ૨ તેથી મણીની કીમ ઘટતી નથી.

शार्दूलवि-क्रीडित. हर्तुर्याति न गोचरं किमपि शं पुष्णाति यत् सर्वदा
त्यर्थिभ्यः प्रतिपाद्यमानमनिशं प्राप्नोति वृद्धिं पराम्
कल्पांतेष्वपि न प्रयाति निधनं विद्याख्यमंतर्धनं
येषां तान्प्रतिमानमुज्झित नृपाः कस्तैः सह स्पर्द्धते॥१६॥

શાર્દૂલવીક્રીડિત. દેખે ચોર ન દ્રષ્ટિથિ કરિજ દે પ્રાપ્રી સદાસૂખની
દે તાં જાચકને વધે મનન ભીતી મૃત્યુના દુઃખની

વિદ્યા રૂપજ દ્રવ્ય તે અચલ, જે પંડીત પાસે વસે.
એવા પંડિતનો કહો નૃપતિઓ, સ્પર્દ્ધી[1] થવા કો ધસે. ૧૬

૧ બરોબરી કરનાર.

मालिनी. अधिगतपरमार्थान्पंडितान्मावमंस्था
स्तृणमिव लघुलक्ष्मीर्नैव तान्संरुणद्धि ॥
अभिनवमदलेखाश्यामगंडस्थलानां
न भवति बिसतंतुर्वारणं वारणानाम् ॥ १७ ॥

માલિની. પરમ[1] ધરમજ્ઞાતોં[2] તૂંન તેને સતાવે[3]
(કારણકે) તૃણસમ લઘુ લક્ષ્મી તેમને ના ફસાવે,
અણહદ બળવાળા હાથિને કોઈ કાળે-
કમળ ફુલતણો તે તાંતણો કેમ સાલે ? ૧૭

૧ મોટો. ૨ જાણનારો જ્ઞાની. ૩ દુખ દેતાના.

वसंत तिलका. अंभोजिनीवननिवासविलासमेव
हंसस्य हंति नितरां कुपितो विधाता ॥
नत्वस्य दुग्धजलभेदविधौ प्रसिद्धां
वैदग्ध्यकीर्तिमपहर्तुमसौ समर्थः ॥ १८ ॥

વસંતતિલકાવૃત્ત. જોહંશે[1] શું જગત પાલક ક્રુદ્ધ થાયે
તો તેહનો કમળવંન[2] વિલાસ જાએ.
જે કિર્તિ એનિ જળદૂધ જુદાં કર્યાની
તે શક્તિ છે ન ઈશની લગિરે હર્યાની. ૧૮

૧ સુંદરપક્ષિ તેની ચાલને માટે પ્રખ્યાત છે. ૨ કમળ જેમાં ઉગેછે તેવા વનમાં કરવાનો વિલાસ.

शार्दूलवि-क्रीडित. केयूरा न विभूषयंति पुरुषं हारा न चंद्रोज्ज्वला
न स्नानं न विलेपनं न कुसुमं नालंकृता मूर्धजाः ॥
वाण्येका समलं करोति पुरुषं या संस्कृता धार्यते
क्षीयंते खलु भूषणानि सततं वाग्भूषणं भूषणम् ॥ १९ ॥

શાર્દૂલવિક્રીડિત. શોભાવે નહિ ચંદ્ર જોત સરિખા હારો નરોને જરી.
પુષ્પો સ્નાન વિધિથિ કે તિલકની બંગી કપાળે કરી

વાણી ફક્ત સુધા ભરી પુરૂશને અત્યંત શોભાવતી
સર્વે ભુષણ નાશવંત નરને વાણીજ દીપાવતી. ૧૯

૧ પેહેલી બે લીટીમાંના માણસને શોભા આપતાં નથી.

शार्दूलवि क्रीडित. विद्या नाम नरस्य रूमपधिकं मच्छन्न गुप्तंधनं
विद्या भोगकरी शःसुखकरी विद्या गुरूणां गुरुः ॥
विद्या बंधुजनो विदेशगमने विद्या परा देवता,
विद्या राजसु पूजिता नतु धनं विद्याविहीनः पशुः ॥२०॥

શાર્દુલવિક્રીડિત. વિદ્યારૂપ પુરૂશનું રૂદયમાં સંતાડિઉં દ્રવ્યતે
વિદ્યા ભોગ વિલાસ સૂખ કરતી વિદ્યા ગુરૂની ગુરૂ;
વિદેશે પ્રિય મિત્ર તેહ, વધતું વિદ્યા થકીનાકશું
વિદ્યા દેવિ પૂજાય સર્વ જગમાં વિદ્યા વિનાનો પશુ ૨૦

शार्दुलवि- क्रीडित. शांतिश्चेद्वचनेन किं किमरिभिः क्रोधोस्ति चेद्देहिनां
ज्ञातिश्चेदनलेन किं यदि सुह्रद्दिव्यौषधैः किंफलम्
किं सर्पैर्यदि दुर्जनाः किमु धनैर्विद्यानवद्या यदि
व्रीडाचे त्किमु भूषणैः सुकुविता यद्यस्ति राज्येन किं ॥२१॥

શાર્દૂલવિક્રીડિત· શાંતિ ચિત્તવિશે વધે વચનથી શત્રુ હોે *ક્રોધથી
*ગ્નાતી અગ્નિ થકી વધે અગદ[1] વાલાં[2]*થી વધારે નથી.
†દુષ્ટો સાપથકી વધે ધનથકી વિદ્યા* વધેરે ખરે.
લજ્જા* ભૂષણથી વધે સુકવિતા કાન્તી નૃપોની હરે. ૨૧

૧ ઓસડ. ૨ સગાં. * એ બધાં સ્વીકારવાં. † દુષ્ટમાણસોનો સંગ તજવો.

शार्दूलवि- क्रिडीत. दाक्षिण्यं स्वजने दया परजने शाठ्यं सदा दुर्जने
नीतिः साधुजने नयो नृपजने विद्वज्जनेथार्जवम्
शौर्यं शत्रुजने क्षमा गुरु जने नारीजने धूर्तता
येचैवं पुरुषाः कलासु कुशलास्तेष्वेव लोकस्थितिः ॥२२॥

શાર્દૂલવિક્રીડિત. વાલા માંહિ વિવેક, અન્યજનશું રાખે દયા; દુર્જને—
ધારે ક્રૂરપણું, નિતી સુજનશું, તાબે રહે રાજને,
વિદ્યા સાથ ગરિબી શૌર્ય રિપુશું, શાંતિ ગુરૂશું ધરે
સ્ત્રી શું ધૂર્ત રહે સદાય જન જે, તે સૂરથી તી ભોગવે. ૨૨

वसंत तिलकावृत्त.

जाड्यं धियोहरति सिंचति वाचि सत्यं
मानोन्नतिं दिशति पापमपाकरोति ॥
चित्तं प्रसादयति दिक्षु तनोति कीर्ति
सत्संगतिः कथय किं नकरोति पुंसाम् ॥ २३ ॥

વસંતતિલકાવૃત્ત.

બુદ્ધિતણું જડપણું હરી† સત્ય આપે.†
સન્માનવૃદ્ધિ કરિ† પાપજ સર્વ કાપે†
આનંદ ચિત્ત કરિ† કીર્તિ જગે વધારે†
સત્સંગતિ નરતણું નહિ શું સુધારે ? ૨૩

† એટલાં બધાં ક્રિયાપદનો કર્તા સત્સંગતિ.

अनुष्टुप्

जयंति ते सुकृतिनो, रससिद्धाः कवीश्वराः ॥
नास्ति येषां यशःकाये, जरामरणजं भयम् ॥ २४ ॥

આર્યા.

જરા[1] મરણથી નિર્ભય યશ[2] રૂપી દેહ છે અમર જેની.
એવો સર્વ ગ્નાતા ચઢતી છે સર્વદા જ[3]ગે તેની. ૨૪

૧ ઘડપણ. ૨ માટીની કાયા તો પડનારી છે પણ જેની કિર્તી અમર છે. ૩ દુનિયાંઉપર.

शार्दूलविक्रीडित.

सूनुः सच्चरितः सती प्रियतमा स्वामी प्रसादोन्मुखः
स्निग्धं मित्रमवंचकः परिजनो निःक्लेशलेशं मनः ॥
आकारो रुचिरः स्थिरश्च विभवो विद्यावदातं मुखं
तुष्टे विष्टपहारिणीष्टदहरौ संप्राप्यते देहिना ॥ २५ ॥

શાર્દૂલવિક્રીડિત.

નિષ્પાપી પ્રિયમિત્ર, સૂતગુણીને, પ્યારી સતી કામની†
તા[1]બેદાર ન લેશ કલેશ કરતા, સંતુષ્ટ જેનો ધણી[2].
કાયા સુંદર રૂપ, સૂખસ્થિતિને મ્હો થ[3]ર વિદ્યા બળે
એવા સર્વ ગુણો પ્રસન્ન પ્રભુ જે શું થાય તેને મળે. ૨૫

† સ્ત્રી. ૧ હાથ નિચેના માણસો, ચાકરો. ૨ ઉપરી. ૩ સુખવિધાથી ભરપૂર.

स्रग्धरा.

प्राणाघातान्निवृत्तिः परधनहरणे संयमः सत्यवाक्यं
काले शक्त्या प्रदानं युवतिजनकथा मूकभावः परेषां
तृष्णास्रोतोविभंगो गुरुषु च विनयः सर्वभूतानुकंपा
सामान्यः सर्वशास्त्रेष्वनुपहतविधिः श्रेयसामेषपंथाः ॥२६॥

શાર્દૂલવિક્રીડિત. પ્રાણીઘાત વિરૂદ્ધ ચિત્ત, પરદ્રવ્યે મન ના રાખવું,
સાચું ભાષણ, શક્તીદાન, પરની સ્ત્રી સાથના ભાખવું
તૃષ્ણાં ભંગ સદા, વિવેક ગુરૂ શું, પ્રાણીવિશે રે દયા
સર્વે માર્ગ સુધર્મના સકળશાસ્ત્રે વર્ણવેલા કહ્યા. ૨૬

૧ જીવની હીંસા કરવાથી મન દુર કરવુ.

वसंत तिलकावृत्त.
आरभ्यते न खलु विघ्नभयेन नीचैः
प्रारभ्य विघ्नविहता विरमंति मध्याः ॥
विघ्नैः पुनः पुनरपि प्रति हन्यमानाः
प्रारब्धमुत्तमजना न परि त्यजंति ॥ २७ ॥

वसंततिलकावृत्त. પ્રારંભ વિઘ્ન ભયથી કરતા ન નીચા
પ્રારંભિ મધ્યેમ કરે તજવાનિ ઈચ્છા.
વિઘ્નોથી આય ઉપરા ઉપરીજ માર-
તો યે ન ઉત્તમ કરે તજવા વિચાર. ૨૭

૧ સારા કામનો આરંભ. ૨ મધ્યમ લોકો.

शार्दूलविक्रीडित.
प्रिया न्यायावृत्ति र्मलिनमसुभंगे प्यसुकरं
त्वसंतो नाभ्यर्थ्याः सुहृदपि न याच्यः कृशधनः ॥
विपद्युच्चैः स्थेयं पदमनु विधेयं च महताम्
सतां केनोद्दिष्टं विषममसिधारा व्रतमिदम् ॥ २८ ॥

શાર્દૂલવિક્રીડિત. ન્યાયી માર્ગથી ચાલવું, જીવજતાં પાપેન ખુશી થવું
વીનંતી કરવી ન નીચનેી, સગાં પાસે નહીં માગવું
પૈસે હીણ છતાં સદાચરણથી મોટાપણું ધારવું
એવું વૃત્ત કટાર ધાર સમજે તે તો ન વીસારવું. ૨૮

शार्दूलविक्रीडित.
क्षुत्क्षामोपि जराकृशोपि शिथिलप्रायोपि कष्टां दशा
मापन्नोतिविपन्नदीधितिरपि प्राणेषु गच्छत्स्वपि ॥
मत्तेभेंद्रविभिन्नकुंभदलनग्रासैकबद्धस्पृहः
किं जीर्णं तृमणत्ति मानमहतामग्रेसरः केसरी ॥ २९ ॥

શાર્દૂલવિક્રીડિત. ભુખે દુઃખિ થતો, ગળ્યો ઘડપણે. કષ્ટી દશામાં ગયો,
તેજે હીણ બન્યો બણ્યો બહુ થતો જીવે જવાનો થયો,

તો યે માનથિ શ્રેષ્ટસિંહ પશુનો રાજા ન તજે ખરે.
ઈચ્છા મત્ત ગંજેંદ્ર પ્રાણહરિ તેના માંસની તે કરે. ૨૯

૧ હતી.

शार्दूलविक्रीडित. स्वल्पं स्नायुवसावशेषमलिनं निर्मांसमप्यस्थि गोः
श्वा लब्ध्वा परितोषमेति न तु तत्तस्य क्षुधाशांतये ॥
सिंहो जंबुकमंकमागतमपि त्यक्त्वा निहंति द्विपं
सर्वः कृच्छ्रगतोपि वांछति जनः सत्वानुरूपं फलम् ॥३० ॥

શાર્દૂલવિક્રીડિત. ચર્બી માંસ રહીત હાડ કુતરી ગાઈ તણું ચાટતી
દુર્ગંધી[1] થકી યુક્ત, જેથિ ભુખની શાંતિ જરાના થતી.
પાસે હોય શિઆળ તોય કેરિને ખાવા ધસે કેસરી
શક્તી માફક સર્વ લોક મળવા ઈચ્છા કરે છે ખરી. ૩૦

૧ બદબોવાસ. ૨ હાથીને. ૩ સીંહ.

वसंततिलकावृत्त. लांगूलचालनमधश्चरणावपातं
भूमौ निपत्य वदनोदरदर्शनं च
श्वा पिंडदस्य कुरुते गजपुंगवस्तु
धीरं विलोकयति चाटुशतैश्च भुंक्ते ॥ ३१ ॥

વસંતતિલકા. જો કૂતરો પગ અને પુંછડું હલાવે,
ને ભૂમી ઊપર પડી કુખ ત્યો બતાવે
દેનાર ભક્ષ ધણિઆગળ ધૈર્યરાખી
મુદ્રા ગરીબ કરીખાય સવાદ ચાખી. ૩૧

(એ નીચા અને ખુશામતી આની રીત બતાવી.)

अनुष्टुप्छंद. परिवर्तिनि संसारे मृतः कोवा न जायते ॥
स जातोयेन जातेन याति वंशः समुन्नतिम् ॥ ३२ ॥

દોહરો. પેડાવૅત[1] સંસારમાં, મુઆ ફરી જન્માય
જન્મ્યો તે ને જાણવો; જેથિ કુલો દય થાય. ૩૨

૧ ગાડીનું ચાક જેમ ફરેછે તેમ જનમે અને મરે

अनुष्टप्छंद कुसुमस्तबकस्येव द्वयी वृत्तिर्मनस्विनः ॥
मूर्ध्नि वा सर्वलोकस्य विशीर्येत वनेष्वपि ॥ ३३ ॥

આર્યા. ફૂલના ગોટા જેવી સ્થિતીઓ બે માનવિ તણી થાયે
નર મસ્તક જઈ બેસે કે વગડામાં પડી સડી જાયે. ૩૩

शार्दूलवि- संत्यन्येऽपि बृहस्पतिप्रभृतयः संभाविताः पंचश
क्रीडित. स्ता न्प्रत्येषविशेषविक्रमरुचीराहुर्न वैरायते ॥
द्वावेव ग्रसते दिनेश्वरनिशाप्राणेश्वरौ भास्वरौ
भ्रांतः पर्वणि पश्य दानवपतिः शीर्षावशेषाकृतिः ॥ ३४ ॥

શાર્દૂલવિક્રીડિત. છે બીજા ગ્રહ પાંચ ગૂરૂ વિગરે સારા તથા શોભિતા
તેઓ રાહુ પરાક્રમી કુગણિના વેરી કદીના થતા.
આ કાર્યે કરતાં ખરે સુરજને ને ચંદ્રને તે ગ્રસે
માટે, પાપ, વિરોધને કરેજ ગ્રીવા કેમ ટાળ્યાં જશે. ૩૪

૧ બીજા સાથે વેર બાંધવુંને. ૨ દેણ કાઢેલું.

हरिणिछंद. वहति भुवनश्रेणीं शेषः फणाफणकस्थितां
कमठपतिना मध्ये पृष्ठे सदा स विधार्यते ॥
तमपि कुरुते क्रोडाधीनं पयोधिरनादरा
दहहमहतां निःसीमाना चरित्रविभूतयः ॥ ३५ ॥

વસંતતલિકાવૃત્ત. ગ્રાસે ભુજંગે પતિ મસ્તકે ભૂમિભારે,
તેને સ્વકીય પિઠઉપર કૂર્મ ધારે
તેને સમુદ્ર કરિ દેજ વરાહ તાબે.
સમર્થને કઠણ કાંઈ નહિં હિસાબે.

૧ નાગ. ૨ માથાઉપર. ૩ કાચબો.

शिखरिणिवृत्त. वरं पक्षच्छेदः समदमघवन्मुक्तकुलिश
प्रहारैरुद्गच्छद्बहलदहनोद्गारगुरुभिः ॥
तुषाराद्रेः सूनोरहह पितरि क्लेशविवशे न
चासौ संपातः पयसि पयसां पत्युरुचितः ॥ ३६ ॥

શીખરીણી. મહાજ્વાળા વાળા સુરપતિ તણા બાણુજ વડે
ભલું પાંખો કેર દહન થઈ જાવું દુઃખપડે.
પરંતુ પોતાને વિપત પડતાં સાગર વિશે.
બુડી જાવું તે તો ગિરિસુતતણું ઠીક નહિંસે ૩૬

૧ ઈંદ્રનું વજ્ર.

आर्या यदचेतनोपि पादैः स्पृष्टः प्रज्वलति सवितुरविकांता ॥
तत्तेजस्वी पुरुषः परकृतविकृतिं कथं सहते ॥ ३७ ॥
सिंहः शिशुरपि निपतति मदमलिनकपोलभित्तिषु गजेषु ॥
प्रकृतिरियं सत्यवतां न खलु वयस्तेजसोहेतुः ॥ ३८ ॥

આર્યા. સુર્ય કિરણના સ્પર્શે પ્રકટી દે આગ સૂર્યકાન્ત મણી
તમ તેજસ્વી પુરૂષો સોસે નિંદા ન દુષ્ટ લોકતણી. ૩૭
સિંહ તણું લઘુ બાલક મદ વે' તું હાથીનું ગળું ઝાલે,
સ્વાભાવિક બળવંતા નાનાવયથી ડરી નહિં ચાલે. ૩૮

૧ મણીનુંનામ. બળવાન માણસ ડરીને ચાલતા નથી.

शार्दूलवि- क्रीडित. (द्रव्य प्रसंशा) जातिर्यातु रसातलं गुणगणास्तस्याप्यधोगच्छतां
शीलं शैलतरात्पतत्वभिजनः संदह्यतां वह्निना ॥
शौर्ये वैरिणि वज्रमाशु निपतत्वर्थोस्तु नः केवलं
येनैकेन विना गुणा स्तृणलवप्रायाः समस्ता इमे ॥ ३९ ॥

શાર્દૂલવિક્રીડિત. (ધનનાં વખાણ) જાતીમાન બુડો રસાતળવિશે ગૂણો વળી તે નીચે
નીતીવૃત પડો નીચે ગિરિ થકી, વાલાં બળો અગ્નિએ,
શત્રૂશૌર્ય હણાવ વજ્ર બળથી, પૈશો હમોને મળો,
સર્વે ગૂણ તૃણાસમાન સમજો પૈસો ગુણી એકલો. ૩૯

આ ઉપરથી એમન સમજવું કે ગમે તેમ કરી પૈસો મેળવવો, પણ જાતિનો અભિમાન કેહું આવા આવા ખાનદાન જાતમાં પેદા થયલો તથા આવા ગુણવાલો તથા નીતીવાળો વગેરે તે શું પૈસા સારૂં હલકી જાતની મેહેનત કરૂં એમ મનમાં રાખનારને માટે આ શ્લોક છે. કેમકે ઉપરના બધા ગુણો હોય તો પણ પૈસો એ એક મોટો ગુણ છે તેથી હરેક સારા ઉધોગથી બીજા ગુણોનો અભિમાન તજીને પૈસો મેળવવો.

वसंततिलका. तानीन्द्रियाणि सकलानि तदेव कर्म
सा बुद्धिरप्रतिहता वचनं तदेव ॥
अर्थोष्मणा विरहितः पुरुषः सएव
अन्यः क्षणेन भवतीति विचित्रमेतत् ॥ ४० ॥

વસંતતિલકા. આરોગ્યતે અવયવો, સદકર્મતેજ,
તેવાક્યસત્ય, વળિ વીમળબુદ્ધિતેજ,
જેથાયતે પુરૂષ દ્રવ્યબળે રહીત
તોતે ક્ષણે જહેર થાય ન વીપરીત. ૪૦

१ જેના અવયવો સદ્કર્મ, સત્યવચનો, સુબુદ્ધિ જે નામો છે તે પુરૂષ મરીબીમાં આવ્યા પછી બદલાય નહિં તેજ માણસનાં તે ખરાં સમજવો.

उपजाति. यस्यास्ति वित्तं सनरः कुलीनः
सपंडितः सश्रुतवान् गुणज्ञः ॥
सएव वक्ता सच दर्शनीयः
सर्वे गुणाः कांचनमाश्रयन्ति ॥ ४१ ॥

વસંતતિલકા. જે દ્રવ્યવાનનર તેજ, કુલીનજાણો,
પંડીત તે સકળ વાતથી તેજ શાણો,
વકતા મહા, ગુણભરો, રૂપવાન તેછે,
સર્વે ગુણો કનકમાં વસતી કરેછે. ૪૧

દ્રવ્ય મેળવવાને ઊતેજન આપવું તેથી એનું મહત્વ કવીએ વધાર્યું છે. પણ શાણા માણસોને તેમ સમજવાનું નથી. મારા મત પ્રમાણે વિધાએજ વસુકરતાં ચઢતી વાત છે.

शार्दूलवि- दौर्मन्त्र्यान्नृपतिर्विनश्यति यतिः सङ्गात्सुतो लालना
क्रीडित. द्विप्रोऽनध्ययनात्कुलं कुतनयाच्छीलं खलोपासनात् ॥
ह्रीर्मद्यादनवेक्षणादपि कृषिः स्नेहः प्रवासाश्रया
न्मैत्री चाप्रणयात् समृद्धिरनयात्त्यागात्प्रमादाद्धनम् ॥ ४२ ॥

શાર્દૂલ. રાજા મૂરખ્ય મંત્રીય, યેતીકુસંગે, લાડથીપુત્ર, ને,
વીપ્રો ના ભણવાથી કૂળકુપુતે, સૂવૃત્તપાપીજને,
લાજ્જોકેફથી, ક્ષેત્રઓકથીવીના, પ્રીતીવીયોગેવશી,
મૈત્રી પ્યારવીના, સુભાગ્યઅનીતીથી, દુર્દશા પામશે. ૪૨

१ સાધુ.

आर्या. दानं भोगो नाशस्तिस्रो गतयोभवन्ति वित्तस्य ॥
योन ददाति न भुंक्ते तस्य तृतीया गतिर्भवति ॥ ४३ ॥

દોહરો. ત્રેણ ગતીઓ દ્રવ્યની, દાનભોગને નાશ,
નદીએ ને નહીં ભોગવે, તેનોથાય વીનાશ. ૪૩

પૈસાનો ક્ષય ત્રણ પ્રકારે થાય છે. નિરાશ્રીતાને આપવાથી, પોતે ભોગવવાથી અને તે બે રીતે ન વાપરે, તેનો પૈસો નાશ પામીને ક્ષીણ થાય છે.

शिखरिणी. मणिः शाणोल्लीढः समरविजयी हेतिनिहतो, मदक्षीणो
नागः शरदि सरितः श्यामपुलिनाः ॥

कलाशेषश्चंद्रः सुरतमृदिता बालवनिता
तनिम्ना शोभंते गलितविभवाश्चार्थिषु नृपाः ॥ ४४ ॥

શીખરીણીવૃત્ત. (કસોટિએ ઘસાયો હીરો, રણશુરરણેઘાયલછતાં)
કસોટેલોહીરો.

મદસ્રાવિહાથી,[1] નદીજળ ઉનાળે ઘટીજતાં
કળાએકેઈંદુ,[2] રતીરમતથીપીડિતવધૂ[3]
ઘટ્યોદાને રાજા, પુરવથકી સુશોભીતવધૂ.[4] ૪૪

૧ મળી જવું. ૨ ચંદ્રમાં. ૩ ઊપભોગ લીધા પછી ચોળાઈ ગયેલી સ્ત્રી. ૪ વધારે.

शिखरिणि. परिक्षीणः कश्चित्स्पृहयति यवानां प्रसृतये
सपश्चात्संपूर्णो गणयति धरित्रीं तृणसमाम् ॥
अतश्चानैकांत्याद्गुरुलघुतयार्थेषु धनिना
मवस्था वस्तूनि प्रथयति च संकोचयति च ॥ ४५ ॥

શાર્દૂળવિક્રીડિત. પૈસેહીણ છતાં ગમે જવતણાં છાલાં[1] સદા જેહને,
પૈસે પૂર્ણથતાં તૃણાસમબધી પૃથ્વી દીસે તેહને,
એવી માનવજાતની રીતિ મહીચાલેનહિં એકતા
તેથી વસ્તુ વીષે ગુરૂ લઘુ પણું[2] સૌલોક આરોપતા[3] ૪૫

૧ મખાપણું ૨ નાના મોટાપણું. ૩ મુકેછે.

वसंततिल. राजन्दुधुक्षसि यदि क्षितिधेनुमेनां
कावृत्त. तेनाद्य वत्स मिवलोकममुं पुषाण ॥
तस्मिंश्च सम्यगनिशं परितुष्यमाणे
नानाफलैः फलति कल्पलतेव भूमिः ॥ ४६ ॥

વસંતતિલકાવૃત્ત. હે* ભૂપ જો પૃથવિ ગાયથિ દુધ ચાહે
તો સર્વ રૈયત સુખી કર વત્સરાહે
સંતુષ્ટ રૈયત થતાં બહુ મોજ માણે
આપે ફળો પૃથવિ કલ્પ લતા પ્રમાણે. ૪૬

* આ શ્લોકમાં પૃથ્વીને ગાયની ઉપમા આપીછે, તેનું વાછરડું તે રૈયત. ઈચ્છેલું ફળ દેનાર વેલી. (લતા).

वसंततिल. सत्यानृताच परुषा प्रियवादिनीच
कावृत्त हिंस्रा दयालुरपि चार्थपरा वदान्या ॥

नित्यव्यया प्रचुरनित्यधनागमा च
वेश्यांगनेव नृपनीतिरनेकरूपा ॥ ४७ ॥

વસંતતિલકાવૃત્ત. ખોટી ખરી મધુરને ક્રૂર બોલનારી,
ઘાતી[1] દયાલુ વળી દાનજ આપનારી,
ખર્ચે સદાય ધન મેળવનાર ભારી,
વેશ્યાસરીખી[2] નૃપનીતિ બહુપ્રકારી. ૪૭

૧ ઘાતકરનારી. ૨ રાજનીતીને વેશ્યાની ઉપમા આપી છે.

शालिनि. आज्ञा कीर्तिः पालनं ब्राह्मणानां
दानं भोगो मित्रसंरक्षणं च ॥
येषामेते षड्गुणा न प्रवृत्ताः
कोर्थस्तेषां पार्थिवांपाश्रयेण ॥ ४८ ॥

શાર્દૂલવિક્રીડિત જેનો હુકુમ ના પળાય જનમાં કીર્તી નહિ લાપરે
વીપ્રોનું નહિ થાય પોષણ દીયે ના દાન ના વાપરે
સ્નેહી મિત્ર તણું નરક્ષણ બને જે આદમીથી ખરે.
તેવો માણસ રાજ આશ્રય તજે જે વ્યર્થ [1]હોદ્દો ખરે. ૪૮

૧ પદવી દરઊભાની જગ્યા.

शार्दूलावि-क्रीडित. यद्धात्रा निजभालपट्टलिखितं स्तोकं
महद्वा धनं त त्पाप्नोति मरुस्थलेपि नितरां
मेरौ ततोनाधिकम् ॥ तद्धीरोभववित्तवत्स
कृपणे वृत्तिं वृथा मा कृथाः कूपे पश्य पयोनि
धावपि घटो गृह्णाति तुल्यं जलम् ॥ ४९ ॥

શાર્દૂલવિક્રીડિત. ઓછી વા વધતી લલાટ મહિં સંપત્તિ લખી વિધિયે
પામે તેટલીતું સ્મશાનમહિંકે શોધે ગ્રહાગીરીયે
તે માટે થઈ શાંત જે કૃપણછે તે પાસના માગીયે
નાખો [1]ડોલ સમુદ્ર વા કુપવીશે પાણી સિધું ના લીયે ૪૯

૧ પાણી ભરવાને માટે લોઢાનું.
બનાવેલું વાસણ—

अनुष्टुप्. त्वमेव चातकाधारइति केषां न गोचरः ॥
किमंभोद वदास्माकं, कार्पण्योक्ति प्रतीक्षसे ॥ ५० ॥

આર્યા તું ચાતકનું જીવન એવી જાણે છે મેઘ[1] એ વાત
ત્યારે શીદ હમારી જોઈ રહ્યો દીને વાણિની વાટ ૫૦

१ હે મેઘ. २ સ્તુતી સાંભળવાની વાટ.

शार्दूलवि- रेरे चातक सावधानमनसा मित्र क्षणं श्रूयतां,
क्रीडित. अंभोदा बहवोपि संति गगने सर्वेपि नैतादृशाः ॥
केचिद्वृष्टिभिरार्द्रयंति धरणीं गर्जंति केचिद्वृथा,
यं यं पश्यसि तस्य तस्य पुरतो मा ब्रूहि दीनं वचः॥५१॥

સાર્દૂલ. રે રે ચાતક મિત્ર એક પળનું વાણી સુણે ચિત્તથી,
આકાશે બહુ મેઘ છેજ પણતે સર્વે સરીખાનથી;
ગર્જે કોઈક વ્યર્થ કોઈકરતા ભૂભીનિ વૃષ્ટી વડે
જે જે આંખથી જોય તે સરવ પાસે દીનથૈના વદે ૫૧

अकरुणत्वमकारणविग्रहः परधने परयोषिति च स्पृहा
सुजनबन्धुजनेष्वसहिष्णुता प्रकृतिसिद्धमिदं हि दुरात्मनाम ॥५२॥

દુર્જનપ્રસંશા. રાખે ક્લેશ સદાય કારણ વિના ચિત્તે દયા ના દીસે,
ચાહે દ્રવ્યજ પારકું દિલવિશે, ઈચ્છા પરસ્ત્રી વિશે;
સારૂં સજ્જનનું તથા સ્વજનનું, દેખી અદેખો થશે,
એવા દુર્ગુણ દુષ્ટ માણસ વિશે જન્મે તહાંથી વસે. ૫૨

अनुष्टुप्. दुर्जनः परिहर्त्तव्यो, विद्ययालंकृतोपि सन, मणिना
भूषितः सर्पः, किमसौ न भयंकरः ॥ ५३ ॥

આર્યા. વિદ્યા ભૂષણવાળા દુર્જનનો સંગના કદી કરીયે;
સર્પ મણી શીર ધારે, તે માટે તેથી શીશુંના ડરીએ? ૫૩

शार्दूलवि- जाड्यं ऱ्हीमति गण्यते वृतरुचौ दम्भः शुचौ कैतवं
क्रीडित. शूरे निर्घृणता ऋजौ विमतिता दैन्यं प्रियालापिनि ॥
तेजस्विन्यवलिप्तता मुखरता वक्तर्यशक्तिः स्थिरे
तत्कोनामगुणोभवेत्सुगुणिनां योदुर्जनैर्नाङ्कितः ॥ ५४ ॥

મનહર. મરજાદ શીલ હોય તેનજડબુધ્ધ કહે, વ્રત વાળા ઓને
દંભી કહીને વખોડતા; શૂચી ભૂતને ઠગારા, શુરાને નિર્દય

કહે, મુગાને મતી હીણો કહીને તર છોડતા; મધુરૂં ભાષણ બોલે
તેને (ભાટ) કહી, કહે, માનીને ગાર્વિષ્ટ, કહે, વકતા કાન ફોડતા;
ત્યારે સદગુણી તણો ગુણ કહો કયો દીસે! જેને દુર્જનો કોઈ કલંક
નથી જોડતા. ૫૪

૧ ઓછું બોલતો, ૨ ઢોંગી. ૩ શુધ.

शार्दूलविक्रीडित. लोभश्चेदगुणेन किं पिशुनता यद्यस्ति किं पातकैः
सत्यं चेत्तपसा च किं शुचि मनोयद्यस्ति तीर्थेन किम् ॥
सौजन्यं यदि किं निजैः सुमहिमा यद्यस्ति किं मण्डनैः
सद्विद्या यदि किं धनैरपयशोयद्यस्ति किं मृत्युना॥५५॥

મનહર. લોભ થકી દુરગુણ કહો બીજા કયો વધે, દુષ્ટપણાથકી બીજું પાપશું-
વધારે છે !
સત્યપણું હોય ત્યારે તપતણું કામશું છે શુધ્ધ મન પાસે
તિર્થ સ્થાને હોડ હારે છે; સાજન પણાને ઈષ્ટ મિત્ર
તણી ખોટશીછે ? યશવાળા શરીરે ઘરેણાં વ્યર્થ ધારેછે,
અચળ વિદ્યા આગળ ચંચળ લક્ષ્મીછે તુચ્છ,
અપકિર્ત્તી મોત ભય થકી બહુ ભારેછે. ૫૫

पृथ्वीवृत्त. शशी दिवसधूसरोगलितयौवना कामिनी
सरोविगतवारिजं मुखमनक्षरं स्वाकृतेः ॥
प्रभुर्धनपरायणः सततदुर्गतः सज्जनो
नृपांगणगतः खलोमनसि सप्त शल्यानि मे ॥ ५६ ॥

શાર્દૂલવિક્રીડિત. તેજે હીણ થયેલ ઈંદુ દિવસે, જ્વાની ગઈ કામની,
ખાલી પદ્મ વિના સરોવર, છબી શોભીતિ વિદ્યા વની
અન્યાયે ધન મેળવેલ નૃપતી, સ્નેહી સદા સંકટે,
રાજદ્વાર વિશે ગયેલ ખળ એ સાત મને ના ગમે ૫૬

૧ વિધાવગરનો રૂપવાન માણસ. ૨ હમેશાં સંકટમાં આવે તે કાંઈ પણ દુર્ગુણી હોવો જોઈએ
તેથી તે મીત્ર ગમે નહી.

अनुष्टुप्. न कश्चिच्चंडकोपानामात्मीयोनैवभूभुजां ॥ होतारम
पि जुव्हानःस्पृष्टोदहति पावकः ॥ ५७ ॥

આર્યા
કોપાયમાન રાજા પોતાનો કોઈને નહીં જાણે
હોમ કરેછે તેને અગ્ની બાળે છ હોમને ટાણે ૫૭

मंदाक्रान्ता.
मौनान्मूकः प्रवचन पटुर्वातु लोजल्प कोवा
धृष्टः पार्श्वे प्रभवति तदा दूरतश्चाप्रगल्भः ॥
क्षांत्या भीरुर्यदि न सहते प्रायशोनाभिजातो,
सेवाधर्मः परमगहनो योगिनामप्यगम्यः ॥ ५८ ॥

મનહર.
છાનો રહે ત્યારે કહે બોબડોશું બોલી જાણે
બોલે વધારીતો બહુ બોલો તે કે વાયછે.
પાસે વશે વકર વિનાનો મસ્તી ખોર કહે,
અલગો રહ્યાથી પ્રૌઢપણું વખોડા ખાયછે.
શાંતી ધરી સહનકરે તો કહે બ્હીકણછે
જુવાપ વાળે ત્યારે કહે ચીડાઈ જાયછે.
એવી રીતે દુષ્ટ તણી નોકરી કર્યાનું કામ
મહા મુનીઓને પણ અશક્યજ થાયછે. ૫૮

वसंततिलकावृत्त.
उद्भासिता खिलखलस्य विश्टंखलस्य
प्राग्जातविस्मृतनिजाधमकर्मवृत्तेः
दैवादवाप्तविभवस्य गुणद्विषोस्य
नीचस्य गोचरगतैः सुखमाप्यते कैः ॥ ५९ ॥

શાર્દૂલવિક્રીડિત.
જેણે પોષણનીચનું કરિઉ છેર્યા, લાજ જેણે તજી,
પૂર્વે પાપ કરેલજે ભુલિ ગયો, સંપત્તી દૈવે સજી;
દ્વેષી જે ગુણિ જંનનો, સરવ એવા ગૂણ જેમાં ભળે
તેવાદુર્જનનાજ આશ્રય તળે કહો સૂખ કોને મળે ૫૯

૧ મેળવી.

इंद्रवज्रा. आरंभगुर्वी क्षयिणी क्रमेण लघ्वी पुरावृद्धिमती च पश्चात् ॥
दिनस्य पूर्वार्ध परार्धभिन्ना छायेव मैत्री खलसज्जनानाम् ॥६०॥

મંદાક્રાન્તા.
લાંબી છાયા ક્રમથી ઘટતી દીન મધ્યાન થાતાં,
બપોરે તે પછિથિ વધતી સૂર્ય પશ્ચીમ જાતાં,
પૈલાં લાંબી, કમી પછિ થતી, થોડિ થાતી વધારે
જુદી જુદી ખળ સુભ જનો મિત્રતા એવિ ધારે ૬૦

૧ સવારથી બપોર થતા સુધી છાયા ઓછી થાય છે, એવી મૂર્ખની દોસ્તી. અને બપોરપછીન છાયા વધ્યાં કરેછે એવી સજ્જનની મૈત્રી.

आर्या. मृगमीनसज्जनानां तृणजलसंतोषविहितवृत्तीनाम् ॥
लुब्धकधीवरपिशुना निष्कारणवैरिणोजगति ॥ ६१ ॥

આર્યા. મિનમૃગ, નેવળી સજ્જેન, જળ, તૃણ, સંતોષ, ખાઇ પેટભરે,
તોપણ તેશું કોળી, પારધિ ને દુષ્ટ વ્યર્થ વેર ધરે. ૬૧

૧-૨-૩ નું ૪-૫-૬ એ અનુક્રમે દરેકનું ભક્ષ્યછે. અને ૭-૮-૯ એ દરેકનો અનુક્રમે વગરકારણે પીડાકરનારછે.

अथसुजनप्रशंसा.

शार्दूलविक्रीडित. वांछा सज्जनसंगमे परगुणे प्रीतिर्गुरौ नम्रता
विद्यायां व्यसनं स्वयोषिति रतिर्लोकापवादाद्भयम् ॥
भक्तिः शूलिनि शक्तिरात्मदमने संसर्गमुक्तिः खले
ष्वेते येषु वसंति निर्मलगुणास्तेभ्योनरेभ्योनमः ॥६२ ॥

શાર્દૂળવિક્રીડિત. ઈચ્છે સજ્જન સંગ, નમ્ર ગુરૂશું, પ્રીતી ગુણીશુંધરે
વિદ્યામાં બહુ લક્ષ્ય ભોગ નિજપત્નીશું, જનોથી ડરે,
ભક્તી શીવની, શક્તી દેહ દમને, રહેદૂર દુઃસંગથી
એવાગુણ વસેછ જેહ જનમાં તેને નમું પ્રેમથી ૬૨

विपदि धैर्यमथाभ्युदये क्षमा सदसि वाक्पटुता युधि विक्रमः ॥
यशसि चाभिरुचिर्व्यसनं श्रुते प्रकृतिसिद्धमिदं हि महात्मनाम्॥६३॥

શિખરીણી. ધરે વીપત્તીમાં, ધિરજ, સુખમધ્યે બહુ ક્ષમા,
સભામધ્યે વાણી સમયશુભ, શૂરત્વરણમા
ચહે કિર્તી ચિત્તે, વ્યસન[1]ગુણ-સંપાદન[2] વિશે
મહાત્મામાં એવા સરવ ગુણ સ્વાભાવિક દીસે ૬૩

૧ છંદ. ૨ મેલવવા વિશે.

शिखरिणी. प्रदानं प्रच्छन्नं गृहमुपगते संभ्रमविधिः
प्रियं कृत्वा मौनं सदसि कथनं नाप्युपकृतेः ॥
अनुत्सेकोलक्ष्म्यामलघुभवसाराः परकथाः
सतां केनोद्दिष्टं विषममसिधाराव्रतमिदम् ॥ ६४ ॥

પૃથિવીછંદ. દિયે ગુપત દાન, આકરી અનિથી[*] ફેરી કરે
ભલું કરિ મુગા રહે ન ઉપકાર કેતા ફરે,
ધરેનમદ લક્ષ્મિનો, પરકથા[1] રૂડીકિ જં[2] ને
કહે અસિસમાન[3] આ વરત[*] કો[4] મહાસુજ્ઞને ! ૬૪

૧ પારકાવિશે લોકોમાં સારૂં બોલે. ૨ કેણ કહે તલ વારજેવું. ૩ તલવારજેવું. * ઘેર આવેલા પરોણા, અભ્યાગતસાધુ; * વૃત્ત, નિયમ; ૪ કોણ; કયોમાણસ.

शिखरिणी. करे श्लाघ्यस्त्यागः शिरसि गुरुपादप्रणियिता
मुखे सत्या वाणी विजयिभुजयोर्वीर्यमतुलं ॥
हृदि स्वस्थावृत्तिः श्रुतमधिगतैकव्रतफलं,
विनाप्यैश्वर्येण प्रकृतिमहतां मंडनमिदं ॥ ६५ ॥

શાર્દૂલવિક્રીડિત. હાથે[1] આપવું દાન, મસ્તકવિષે લે પાદ ગૂરૂતણા,
મોઢે વાણિ સદાય સત્ય, ભુજ[2]માં શક્તી તણી ના મણા;
વૃતિ નિર્મળચિત્તની, ફળ દિસે એ સર્વ સુવૃત્તનાં
તે ઐશ્વર્ય વિના મહા મુનિ જનો ને અંગશો ભિધણાં ૬૫

1 હાથમાં, બાહુમાં. 2 પૈસો.

अनुष्टुप्. संपत्सु महतां चित्तं, भवत्युत्पलकोमलं ॥
आपत्सु च महाशैलशिलासंगातकर्कशम् ॥ ६६ ॥

દોહરો. સૂખસમે મનસુજનનું કોમળ પદ્મ[2] સમાન
પણ વિપત્તિમાં દીસે કઠોર[1] પર્વત પાણ ૬૬

1 વિપતિ સહન કરવાને કઠણ બીજીરીતે ચેહિ. 2 કમળ

शार्दूलविक्रीडित. संतप्तायसि संस्थितस्य पयसोनामापि न ज्ञायते
मुक्ताकारतया तदेव नलिनिपत्रस्थितं राजते ॥
स्वात्यां सागरशुक्तिमध्यपतितं तन्मौक्तिकं जायते
प्रायेणाधममध्यमोत्तमगुणः संवासतोजायते ॥ ६७ ॥

મનહર અગ્ની મધ્યે તપાવેલા ધીગ્ધિક્ષા લોખંડપર—
પાણી તણા બીંદુ કેરી નીશાંની નદીશતિ; તેજ પાંણી તણું—
બીંદુ કમળના પત્રપર મુક્યું છતાં મોતીવત શોભા
આપતું અતી; સ્વાતીનક્ષત્રને વિષે સમુદ્રના શંખ મધ્યે—
પડ્યુ છતાં તેજ પાણી મોતી બની જાયછે; ઘણું કરી નીચ—
મધ્યમને ઉત્તમ એ ગુણો સારા ખોટા માણસના સંગથી બંધાયછે ૬૭

वसंततिलका. यः प्रीणयेत्सुचरितैः पितरं सपुत्रोयद्भर्तुरेव हि-
तमिच्छति तत्कलत्रं ॥ तनन्मित्रमापदि सुखे च स-
मक्रियं य देतत्त्रयं जगति पुण्यकृतोलभंते ॥ ६८ ॥

શાર્દૂલવિક્રીડિત. પીતાને સતકૃત્યથી ખુશિ કરે તે જાણવો છોકરો,
સારી માઠી (સ્થિતી) મહી સમ રહે તે જંન સ્નેહી ખરો,
ઈચ્છે હીત સદાય નીજપ તિનું તે સ્ત્રી ખરી જાણવી;
પામે એ ત્રણ સૂખ આ જગતમાં મ્હો[1] પુણ્યનો માનવી ૬૮

૧ પુણ્યશાળી.

स्रग्धरावृत्त. नम्रत्वेनोत्क्रमंतः परगुणकथनैः स्वान् गु
णान् रव्यापयंतः, स्वार्थान्संपादयंतोविततम्रि
यतरारंभयत्नाः परार्थे ॥ क्षांत्यैवाक्षेपरुक्षाक्षर
मुखरमुखान् दुर्मुखान्दूषयंतः, संतश्चाश्चर्य—
चर्याजगति बहुमताः कस्य नाभ्यर्चनीयाः ॥ ६९ ॥

મનહર નમ્રપણું રાખ્યાથકી મોટું માન પામનારા, પરગુણ વખાણતાં
પોતાના બતાવતા, સ્વાર્થ સાધન કરતાં બીજાના ભલાને માટે
મહાયત્નો કરવાને મનડું દોડાવતા; નીંદ્ય રૂપી તીખાં વાક્યો
ભરેલાં મુખો વાળા જે દુષ્ટો તેને ક્ષમા હથીયારથી ડરાવતા
એવું આશ્ચર્ય ભરેલું આચરણ કરનારા પુજ્ય મહામુની જનો લોકો—
મન ભાવતા ૬૯

इतिसुजनप्रशंसा

उपेंद्रवज्रा. भवंति नम्रास्तरवः फलोद्गमै.र्नवांबुभिर्भूरिवि
लंबिनोघनाः ॥ अनुद्धताः सत्पुरुषाः समृद्धिभिः
स्वभावएवैषपरोपकारिणाम् ॥ ७० ॥

દોહરો નમ્ર થાય તરૂ ફળવડે, નવા જળે ધનરાજ;
સજ્જનનો સમૃદ્ધિથી સ્વભાવ એ પરકાજ. ૭૦

श्रोत्रं श्रुतेनैव न कुंडलेन दानेन पाणिर्न तु कंकणेन ॥
विभाति कायः करुणापराणां परोपकारैर्नतु चंदनेन ॥ ७१ ॥

ઉપેંદ્રવજ્રા નકુંડળે[1] શ્રુતી સુણ્યાથી કાન
ન કંકણે[2] હાથ, દિ ધાથિ દાન,
પરોપકારે પર દાત્ર જાણે;
ન ચંદને દેહ પ્રકાશ માણે. ૭૧

૧ એક જાતનું કાનનું ઘરેણું ૨ હાથનું ઘરેણું. ૩ કુંડળથી કાન નહી શોભે, વેદ વાક્યો સાંભળવાથી શોભેછે; તેમજ હાથ કંકણથી નહી પણ દાન દીધાથી શોભેછે. કાયા બીજાની દયા જાણે પ્રકાશીત થાય, પણ ચંદનથી નથી થતી.

वसंततिलका. पापान्निवारयति योजयते हिताय
गुह्यं च गूहति गुणान्प्रकटीकरोति ॥
आपद्गतं न च जहाति ददाति काले,
सन्मित्रलक्षणमिदं प्रवदंति संतः ॥ ७२ ॥

વસંતતિલકા. પાપોહરે*, હિતથવા સુ ઉપાય જ્યોગે,*
પ્રેલાવતા ગુણ વળી નહી ગુપ્ત ખોલે,
આપત્તિમાંનહી તજે,* પડિ ગર્જસારે*
સૂમિત્ર લક્ષણક, મુનિજન એ ઉચ્ચારે. ૭૨

* એ બધાનો કર્ત્તા સુમિત્ર. ૧ સાચોસનેહી

वसंततिलका. पद्माकरं दिनकरो विकचीकरोति,
चंद्रोविकासयति कैरवचक्रवाकंम् ॥
नाभ्यर्थितोजलधरोपि जलं ददाति,
संतः स्वयं परहितेषु कृताभियोगाः ॥ ७३ ॥

વસંતતિલકા. ફૂલાવતો કમળ ખાણ રવિ* પ્રકાશે[1],
રાત્રે*શશી, કમળ ફુલ કળી વિકાસે[2]
માગ્યા વિનાજળ દિયે જળ[3] ભાર ભર્ત્તા
સંતો સ્વભાવિકપણે, પરહીત કર્ત્તા. ૭૩

૧ અજવાળાથી ૩ મેઘ. * સૂરજદેવ * ચંદ્રમા; ૨ ખિલાવે.

शार्दूलवि-क्रीडित. एके सत्पुरुषाः परार्थघटकाः स्वार्थं परित्यज्य ये,
सामान्यास्तु परार्थमुद्यमभृतः स्वार्थाविरोधेन ये ॥
ते ऽमी मानवराक्षसाः परहितं स्वार्थं विनिघ्नंति ये
ये निघ्नंति निरर्थकं परहितं ते के न जानीमहे ॥७४॥

શાર્દૂલ. ત્યાગી કામ સ્વહીતનું પરહિતે પત્નોમુ*નો આદરે,
પોતાનું ન બગાડિ પારકું ખરે સામાન્ય લોકોકરે;
પોતાના હિતકાજ પારકું બગાડે રાક્ષસી[2] માનવી,
બીગાડે પરનું વૃથા પદવી તેને શીકહો આપવી.[1] ૭૪

૧ તજીને. ૨ દુષ્ટમાણસ. * મહાપુરૂષ, ડાહ્યોમાણસ.

शार्दूलविक्रीडित. क्षीरेणात्मगतोदकाय हि गुणा दत्ताः पुरा ते खिलाः
क्षीरे तापमवेक्ष्य तेन पयसा ह्यात्मा कृशानौ हुतः
गंतुं पावकमुन्मनस्तदभवद्दृष्ट्वा तु मित्रापदं
युक्तं तेन जलेन शाम्यति
सतां मैत्री पुनस्त्वीदृशी ॥ ७५॥

મનહર. પયે મધ્યે પાણી તણો પ્રવેશ થતાંજ વાર
પય ગુણ પોતાતણા, ઊદકને આપેછે,
પય નીચે અગ્નિ કરો, તાપથાય ત્યારે પાણી
પયના રક્ષણ માટે નીજદેહ બાળેછે;
મિત્રની આપત્તી જોઈ અગ્ની મધ્ય પડવાને
ઊત્કંઠા ધરીને પય ઉભરાઈ જાયછે
સજ્જનની મૈત્રી એવી પાણી પયમાં પેડાંથી,
બંને જણ ભેગાં થયે શાંતરથીતી થાયછે. ૭૫

૧ દુધ. (દુધને પાણી ભેગાંથતાંજ પાણી ન દેખતાં દુધ બધું જણાયછે.) અને જ્યારે તેને ઊકાળેછે ત્યારે પાણી બળેછે એટલે પોતાનામિત્ર દુધને બળવાનથી દેતું. તેવામાં દુધ ઊભરાઈ જઈને અગ્નીમાં પડી શાંતતા કરેછે. સજ્જનની મૈત્રી એકમેકને માટે જાન આપે એવીછે.

पृथवीछंद. इतः स्वपिति केशवः कुलमितस्तदीयद्विषामितश्च
शरणार्थिनःशिखरिणां गणाः शेरते ॥
इतोपि वडवानलः सहसमस्तसंवर्तकै रहो
विततमूर्जितं भरसहंच सिंधोर्वपुः ॥ ७६ ॥

મંદાક્રાંતા. ઔંધુ કેરૂં ઉદર નિરખો કેવડુંછે વિશાળ
એકી પાસે સ્વપતિ હરિછે, બીજી એ શત્રુબાળ
આ પાસે તો પરવત બધા, આશ્રિતો થઈ રહ્યાછે
નેતે બાજૂ પ્રલયકરતા સાથ દાવાગ્નિ રેછે. ૭૬

शार्दूलविक्रीडित. तृष्णां च्छिंधि भज क्षमां जहि मदं पापे रतिं मा कृथाः
सत्यं ब्रूह्यनुयाहि साधुपदवीं सेवस्व विद्वज्जनम् ॥
मान्या न्मानय विद्विषोऽप्यनुनय प्रच्छादय स्वान्गुणान्
कीर्तिं पालय दुःखिते
कुरु दयामेतत्सतां लक्षणं ॥ ७७ ॥

શાર્દૂલવિક્રીડિત. છેદોલોભ, ક્ષમા, ધરો, મદતજો પાપે ન ઈચ્છા કરો
સેવો પંડત, સત્ય, વાણી ઉચ્ચરો, સન્માર્ગ પ્રીતે ધરો
માનો પુજ્યે, વદોને નીજગુણ, વિદ્યાના રિપૂને હાણો,
જાડો કીર્તિ, ધરો દયા પિડિતની; એ સંતના લક્ષણો.૭૭

૧ ચાકરીકરો. ૨ પુજવાલાયક હોય તેને માન આપો. ૩ પોતાના.

मालिनिछंद. मनसि वचसि काये पुण्यपीयूषपूर्णा
स्त्रिभुवनमुपकारश्रेणिभिः प्रीणयंतः ॥ परगुणपरमाणुं
पर्वतीकृत्य नित्यं निजत्हदि विकसंतः
संति संतः कियंतः ॥ ७८ ॥

શાર્દૂળવિક્રીડિત. જેનો દેહ, વચન મને સરવે પુણ્યામૃતોથી ભર્યાં,
જેણે ખૂપ પરોપકાર કરિ સૌનાં ચિત્ત ખુશીકર્યાં,
બીજાના લઘુગૂણુવર્ણનકરી જેદીલરાજીથતા,
એવાસંતજનો અહીં જગમહીં થોડા મળીઆવતા. ૭૮

૧ કાયા, વાણી અને મન.

वसंततिलका. किं तेन हेमगिरिणा रजताद्रिणा वा
यत्र श्रिताश्च तरवस्तरवस्तएव ॥
मन्यामहे मलयमेव यदाश्रयेण
कंकोलनिंबकुटजाअपि चंदनाः स्युः ॥ ७९ ॥

વસંતતિલકા. રૂપા તથા કનકના ગિરિછે નકાંમા
જેના નજીક બદલાય તરૂ કદાના
*માનુંહમે મલય ચંદન જે કરેછે
કંકોળ, નીંબતરૂજે હ નજી ક રે છે. ૭૯

૧ સોના તથા રૂપાના પર્વતોના કામાછે કેમકે તેની પડોસના ઝાડો કદી. તેવાં થતાં નથી.
* માનઆપું. ૨ પશ્ચીમગી વ્હેનારોવાઞુ.

उपजातिवृत्त. रत्नैर्महार्हैस्तुतुषुर्न देवा न भेजिरे
भीमविषेणभीतिं ॥ सुधां विना न मययुर्विरामं ।
न निश्चितार्था विरमंति धीराः ॥ ८० ॥

અથધૈર્યપ્રસંશા. મોડાંમૌલિક રત્નથી મુનિજનોના તોષે પામ્યાજરી
ભારેવીષભયંકરે મન ન ભીતી તેમણે તો ધરી,

સૂધા પ્રાશનના વિના લગીર વિશ્રાંતી ન ચિત્તેકરી,
માટે કામકર્યા વિનામનધૈર્યું, ધીરા ન બેસે કરી. ૮०

१ संतोष. २ ज्ञानरूपी अमृत. ३ धारेलुं काम.

शिखरिणी. क्वचिद्भूमौ शायी क्वचिदपि च पर्यंकशयनः
क्वचिच्छाकाहारी क्वचिदपि च शाल्योदनरुचिः ॥
क्वचित्कंथाधारी क्वचिदपि च दिव्यांबरधरो
मनस्वीकार्यार्थी न गणयति दुःखं न च सुखं ॥ ८१ ॥

अथधैर्यप्रशंसा.

શીખરિણી. કદિભૂમીપૃષ્ટે[1] કદિ જઇ સુવે કોચ્ચજ વિષે,
કદિ ખાયે ભાજી કદિ રસ શિરઊપર દિસે
કદી ઓઢે ધાગો[2] કદિ કસબિત્રોતી કર ગૃહે
ખરે અર્થીધીરાઃ સુખ દુખ મને ના કદિ લહે. ૮१

१ भूमी उपर. २ कंथा गोदडी फाटेली.

शार्दूलवि- ऐश्वर्यस्य विभूषणं सुजनता शौर्यस्य वाक्संयमो,
क्रीडित. ज्ञानस्योपशमः श्रुतस्य विनयोवित्तस्यपात्रे व्ययः ॥
आक्रोधस्तपसः क्षमा प्रभवितुर्धर्मस्य निर्व्याजता,
सर्वेषामपि सर्वकारणमिदं शीलं परं भूषणं ॥ ८२ ॥

મનહર. [1]ઐશ્વર્યનું વિભુષણ સભ્યપણું રાખવું તે, શૌર્યકેરૂં વિભુષણ જીભ
વશમાંકરી; યોગ્યક્રિયા જ્ઞાનતણું, દ્રવ્યનું સુપાત્રે દાન,
વિદ્યાનું વિભુષણ તે નમ્રતા ચિત્તધરી, તપસીનું શાંતવૃત્તિ,
ભગવાનતણું ક્ષમા, ધર્મનું વિભુષણતે ઢગાઇ કરીપરી,
સર્વે ભુષણોનીશોભા, સર્વે ગુણોનું કારણ, ઊત્તમ
સ્વભાવ એતો શોભાછે ખરેખરી. ૮૨

१ संपतीनं.

वसंततिलका. निंदंतु नीतिनिपुणा यदि वा स्तुवंतु, लक्ष्मीः
समाविशतु गच्छतु वा यथेष्टं ॥
अद्यैव वा मरणमस्तु युगांतरे वा, न्याय्यात्पथः
प्रविचलंति पदं न धीराः ॥ ८३ ॥

વસંતતિલકા. જ્ઞાની જનો સ્તુતીકરે અથવા વખોડે,
લક્ષ્મી મળે અગર હાથથિ જાયછોડે

લેઆજ મોત જીવે[1] વા ચિરંકાલ[2] ચાલે,
ધીરાડગે ન નિતીમાર્ગથી કોઇકાલે ૮૩

૧ લેવું કર્મ. ૨ લાંબી મુદતસુધી. * જથાબંધ

शार्दूलवि- भग्नाशस्य करंडपीडिततनोर्म्लानेंद्रियस्य
क्रीडित. क्षुधा, कृत्वा खुर्विवरं स्वयं निपतितोनक्तं
मुखे भोगिनः ॥ तृप्तस्तत्पिशितेन सत्वरमसौ
तेनैव यातः पथा, लोकाः पश्यत दैवमेव
हि नृणां वृद्धौ क्षये कारणम् ॥ ८४ ॥

છપ્પો. કર્મપ્રશંસા. કરંડીઆમાંસાપ વાદીએપકડી ઘાલ્યો,
અકળાવ્યોબહુવાર ભક્ષજરીએનહીઆલ્યો,
નિરાશતેથીથયો, શરીરનીશક્તીભાગી
એવામાં એક મુષિક, આવી ચઢીઓ સોહાગી,
કાણુંપાડીપેઠો મહી, ખાધો સાપે હર્ષથી,
સજ્જન સર્વ વિચારજો, લખ્યો લેખ ટળતોનથી ૮૪

अनुष्टुप्. पतितोपि कराघातैरुत्पतत्येव कंदुकः ॥
प्रायेण साधुवृत्तानामस्थायिन्योविपत्तयः ॥ ८५ ॥

દોહરો. દડો ભોયપર નાંખતાં ઊછળિ ઉપરથાય,
તેમસુવૃત્તી પુરૂષનાં સંકટ જલદી જાય. ૮૫

अनुष्टुप्छंद. आलस्योहि मनुष्यणां शरीरस्थोमहान् रिपुः ॥
नास्त्युद्यमसमोबंधुः कुर्वाणोनावसीदति. ॥ ८६ ॥

દોહરો. આળસ નરના શરીરમાં કહ્યોવેરિગણાય
ઊદ્યમસમ સ્નેહી નથી, જેથી સદાસુખથાય. ૮૬

आर्या. छिन्नोपि रोहति तरुश्चंद्रः क्षीणोपि वर्धते लोके ॥
इति विमृशंतः संतः संतप्यंते नलोकेस्मिन् ॥ ८७ ॥

આર્યા. પડેલ તરૂ ફરિ ઉગે ચંદ્ર ઘટેલો દિને દિને વધતો
તેજ પ્રમાણે ડાહ્યો વિચારશિલ દુઃખિયો કદી ન થતો૮૭

शार्दूलवि- नेता यस्य बृहस्पतिः प्रहरणं वज्रं सुराः सैनिकाः ॥
क्रीडित. स्वर्गोदुर्गमनुग्रहः किल हरेरैरावतोवारणः ॥

४ इत्याश्चर्यबलान्वितोपि बलिभि
भग्नः परैः संगरे, तद्व्यक्तं वरमेव
दैवशरणं धिग्धिग्वृथा पौरुषम् ॥ ८८ ॥

મનહર. મંત્રીઅને ગુરૂજેનો બ્રહસ્પતિ દેવમોટો,
વજ્રહથી આર જેનું, સૈન્ય દેવ લોકનું,
સ્વર્ગતણો કીલ્લોજેનો, ઇશનીકૃપા જેપર,
ઐરાવતગજરાજ બળજેનું સોગણું;
એવીરીતે અલૌકીક બળવાળો ઇંદ્રછતાં,
શુરાશત્રુઓથી નુકસાન પામીઓ ઘણું
તેમાટે એ પરાક્રમ ધીકધીઃક કહીતને
નશીબ આધીનથવું એતો હું રૂડું ગણું ૮૮

अनुष्टुप्. कर्मायत्तं फलं पुसां बुद्धिः कर्मानुसारिणी
तथापि सुधिया भाव्यं सुविचार्यैव कुर्वते ॥ ८९ ॥

આર્યા. ફળકરણીપરમાણે બુદ્ધીપણ કર્મને અનુસરતી;
તોપણ બુધ્ધીવંતા વીચાર્યાવિણ કશુંકરે ન રતી ૮૯

शार्दूलविक्रीडित. खल्वाटो दिवसेश्वरस्य किरणैः संतापितोमस्तके
वांछन्देशमनातपं विधिवशात्तालस्य मूलं गतः ॥
तत्रोच्चैर्महता फलेन पतता भग्नं सशब्दं शिरः
प्रायोगच्छति यत्र भाग्यरहितस्तत्रापदां भाजनम् ॥ ९० ॥

શાર્દૂલ. માથેવાળરહિત સુર્ય કિરણે પીડાઘણી વેઠતો*
છાયા તાડ તરૂની જોઇ હરખી, આવીતહાં બેસતો.*
ઊંચેથી ફળ જોરથી પડ્યુંનીચે, ને શીર ફૂટયું તદા
માટે ભાગ્યરહીત[1] ઠામ સઘળે, પામે* સદાઆપદા ૯૦

१ અભાગીમાણસ. * કર્તા. * ભાગ્યહિનમાણસ

गजभुजंगमयूरनिबंधनं शशिदिवाकरयोर्ग्रहपीडनं ॥
मतिमतां च विलोक्य दरिद्रतां विधिरहो बलवानिति मे मतिः ॥ ९१ ॥

વસંતતિલકા. જોઈ શશી સુરજનું ગ્રહથી પિડાવું,
હાથી તથા સરપનું નરહસ્ત થાવું;

दारिद्र्य जोई गुणिनुं ખरि थाय ખात्री
के જાणवी सખत सर्व थकी विधात्री. ९१

सृजति तावदशेषगुणाकरं पुरुषरत्नमलंकरणं भुवः ॥
तदपितत्क्षणभंगि करोति चेत् दहह कष्टमपंडितता विधेः ॥ ९२ ॥

आर्या. भंडार सर्व गुणनो भूषण पृथ्वीनुं मानवी જાત
तोपण ते क्षणभंगूर જोई थीधी दोषनी वदोवात. ९२

शार्दूलविक्रीडित. पत्रं नैव यदा करीरविटपे दोषो वसंतस्य किं
नोलूकोप्यवलोकते यदि दिवा सूर्यस्य किं दूषणं ॥
धारा नैव पतंति चातकमुखे मेघस्य किं दूषणं, यत्पूर्वं
विधिना ललाटलिखितं तन्मार्जितुं कः क्षमः ॥ ९३ ॥

शार्दूलविक्रीडित. रुई ઝाड विशे न पैर्णं मधुमां ते ऋतुनो वांकशो !
देखे घूड नदीवसे सुरजनो कहो वांक तेमां कशो
धारा ચातकने मुખे नहि पडे ते दोषशुं मेघनो ?
पूर्वे लेખ लख्यो ललाट महिं ते कोनाथी टाळ्यो जतो ! ९३

१ पातरां. २ वसंतऋतुमां.

शिखरिणी. नमस्यामोदेवान्ननु हतविधेस्तेपि वशगा
विधिर्वंद्यः सोपि प्रति नियतकर्मैकफलदः ॥
फलं कर्मायत्तं किममरगणैः किंच विधिना
नमस्तत्कर्मभ्योविधिरपि नयेभ्यः प्रभवति ॥ ९४ ॥

अथकर्मप्रसंशा.

[१]देवोने नमिये परंतु विधिने ताबे બधा देवता
[२]ब्रह्माने नमिये परंतु फळ धारेलांज ते आपता.
[३]ब्रह्मादेव करे नकांई, फळतो कर्णी थकी नीपजे
एवुं सर्व थकी महा करम तेने चित्त मारुं भजे. ९४

१ दीव्य अने तेजस्वी पुरुषो. २ मूळपुरुष. ३ जेवीकर्णी तेवुंफळ. ४ करमने भजे એटले सारु काम करवाने चाहे.

शार्दूलविक्रीडित. ब्रम्हा येन कुलालवन्नियमितोब्रम्हांडभांडोदरे,
विष्णुर्येन दशावतारगहने क्षिप्तः सदा संकटे ॥
रुद्रोयेन कपालपाणिपुटके भिक्षाटनं कारितः
सूर्योभ्राम्यति नित्यमेव गगने तस्मै नमः कर्मणे ॥ ९५ ॥

શાર્દૂલવિક્રીડિત. [1]બ્રહ્માને ઘટરૂપ આભવ વિશે કુંભાર જેણે કર્યો
વિષ્ણુ જેથી દશાવતાર ધરવા વિપતીમાં સંચર્યો;
જેણે સ્વાધીન શીવને કરિ દિધો ભિક્ષાર્થીની શર્મને
ફેરીનીત્ય ફરાવતો સુરજને; છે ધન્ય તે કર્મને. ૯૫

वसंततिलका. नैवाकृतिः फलति नैव कुलं न शीलं
विद्यापि नैव न च यत्नकृतापि सेवा ॥
भाग्यानि पूर्वतपसा किल संचितानि
काले फलंति पुरुषस्य यथैव वृक्षाः ॥ ९६ ॥

વસંતતિલકા. નાશાકૈ રૂપ ફળદે, નહિશીલ, કૂલે
વિદ્યા દિયે નફળ,–નો કરિજે અમૂલ
પૂર્વે તપસ્વિ થઈ કર્મ કરેલ જેવાં
પામે તરૂસમ ફળો નર સર્વ એવાં. ૯૬

1 પહેલી વયમાં.

उपजातिवृत्त. वने जने शत्रुजलाग्निमध्ये, महार्णवे
पर्वतसंकटे वा ॥ सुप्तं प्रमत्तं विषमस्थितं
वा रक्षंति पुण्यानि पुरा कृतानि ॥ ९७ ॥

શાર્દૂલ. શત્રુથી, જળ અગ્નિથી, વનવિશે, કે વસ્તિમાં ત્યાં હશે,
ભારે સાગર મધ્યવા ગિરિવિશે ત્યાં ક્રૂર પ્રાણી વસે;
સૂતેલો નહી શુદ્ધિમાં અગર બેપરવાઈ રાખી ફરે,
કર્મો [1]પૂર્વતણાં સદાપુરૂષની સોઠામ રક્ષાકરે ૯૭

1. નાનપણના.

शार्दूलवि- या साधूंश्च खलान्करोति विदुषोमूर्खान् हितान् द्वेषिणः
क्रीडित. प्रत्यक्षं कुरुते परोक्षममृतं हालाहलं तत्क्षणात् ॥
तामाराधय सत्क्रियां भगवतीं भोक्तुं फलं वांछितं
हे साधो व्यसनैर्गुणेषु विपुलेष्वास्थां वृथा माकृथाः ॥ ९८॥

શાર્દૂલવિક્રીડિત. મુર્ખાને વિદ્વાન, સાધુ ખળને, સ્નેહી રિપૂતે કરે
ઝેરી ઓષધને સુધાસમ કરે, [1]અદ્રસ્ય પાસે ધરે
ઈચ્છેલું ફળ પામવા, ભગવતી દેવી તું એવી ભજે
રે ઓ સંત પુરૂષ, [2]પ્રીત ગુણ ભંડારે વૃથા તું સજે. ૯૮

1 ન દેખાતું હોય તે પાસે દેખાડે. 2 વિદ્યાઅને મીઠીવાણી અને મહેનત.

मालिनी गुणवदगुणवद्वा कुर्वता कार्यमादौ
परिणतिरवधार्या यत्नतः पंडितेन ॥
अतिरभसकृतानां कर्मणामाविपत्तेर्भवति
त्दृदयदाही शल्यतुल्योविपाकः ॥ ९९ ॥

વસંતતિલકા. સારૂં[1] ઈચ્છા નઠતું જે કંઈ કૃત્યે હોય
પ્હેલેથિ પંડિત જનો પરિણામ[2] જોય.
કેંકિ[3] ઉતાવળથિ કામ કરેલું સાલે[4]
શૈલ્યાપરૂ[5] હૈદયને[6], થઈ અગ્નિ બાળે. ૯૯

1 કામ. 2 તેનું અંતે શું ફળ થશે. 3 કારણકે. 4 નડેછે. 5 બાણનો અગ્રભાગ. 6 ચીત્તને.

सृग्धरा. स्थाल्यां वैदूर्यमय्यां पचति तिलकणान् चंदनैरिंधनाद्यैः
सौवर्णैर्लांगलाग्रैर्निखनति वसुधामर्कमूलस्य हेतोः ॥ छित्वा
कर्पूरखंडान् भृतिमिह कुरुते कोद्रवाणां संमतात् प्राप्येमां
कर्मभूमिं न चरति मनुजोयस्तपोमंदभाग्यः ॥ १०० ॥

છપ્પો. તપેલી રત્ન જડીત, તેહમધ્યે તલમૂકે
તેહ ચઢવવા કાજ, સુખડચુલામાં ફુંકે
રૂઈ પેરવાકાજ, કનકનું હળલઈ જાવે
કાપી કપૂરનાં વૃક્ષકોદરા ત્યાં જઈ વાવે
એમ મલ્યા છતાં હથિયાર શુભ સુકર્મ જેજન નહિં કરે
અભાગી પૂરોજાણવો, સ્વહીત ચિત્તે નવધરે. ૧૦૦

शार्दूलविक्रीडित. मज्जत्वंभसि यातु मेरुशिखरं शत्रूञ्जयत्वाहवे
वाणिज्यं कृषिसेवनादिसकलाविद्याः कलाः शिक्षतु ॥
आकाशं विपुलं मयाति खगवत् कृत्वा मयत्नोमहान्
नाभाव्यं भवतीह कर्मवशतोभाव्यस्य नाशः कुतः॥१०१॥

શાર્દૂલવિક્રિડીત. બૂડું સાગરમાં ચઢું ગિરિવિશે, યુદ્ધે રિપૂનેહણું.
વેપારી બનું એતિ નોકરિ કરૂં, વિદ્યાકળા સાંભળું;
આકાશે રવિપેઠ આશ્રમ કરૂં ઊડી મહાયત્નથી,
ભાવી[1] વાત બને અભાવિ[2] રઝળે વસ્તૂ વિધીયોગથી. ૧૦૧

1 જે વાત બનવાની છેતે. 2 નથી બનવાની તે.

वसंततिल- भीमं वनं भवति तस्य पुरं प्रधानं
कावृत्त. सर्वे जनाः सुजनतामुपयांति तस्य ॥
कृत्स्ना च भूर्भवति सन्निधिरत्नपूर्णा
यस्यास्ति पूर्वसुकृतं विपूलं नरस्य ॥ १०२ ॥

शार्दूलविक्रीडित. જેનાં સુકૃત હોયછે પુરવનાં તે* ભાગ્ય શાળી નકી
હોયે જંગલ તે બને નગર તે*નો સ્પર્શ લાગ્યા થકી
ભૂમી હોય નઠારી તે કનક દેતી થાય તેનાંવડે
સર્વે લોક વિવેકિ સજ્જન રૂડા તેનાં* થકી નીવડે[1] १०२

* (તે ભાગ્યશાળી પુરૂષથી). १ પેદાથાય.

शार्दूलवि कोलाभोगुणिसंगमः किमसुखं प्राज्ञेतरैः संगतिः
क्रीडित. का हानिः समयच्युति र्निपुणता का धर्मतत्वे रतिः ॥
कः शूरोविजितेंद्रियः प्रियतमा कानुव्रता किं धनं
विद्या किं सुखमप्रवासगमनं राज्ञा किमाज्ञाफलं ॥ १०३ ॥

છપ્પો. લાભકયોકહેવાય? સંગ ગુણીજનનો કીજે,
અસુખ ક્યારે હોય? મુર્ખનો સંગ ધરીજે;
હાની ક્યારેથાય? યોગ્યઅવસર ચૂકાવે,
ધર્મધ્યાનમાં લીનપણું નિપુણતાકહાવે,
ઇંદ્રીવશકરશૂરછે, કહ્યાગરી પ્યારીસતી
વિદ્યાછે ધન, રાજ્યતે—(જ્યાં) હુકૂમ રૈયતપાળતી. १०३

(સુખને એકે દેશજવું નપડે) એતુકવિતામાં ભાષાંતર કરવાનું રહી ગયું છે.

अनुष्टुप्. मालतीकुसुमस्येव द्वे गती ह मनस्विनः ॥ मूर्ध्नि वा
सर्वलोकस्य शीर्यते वनएव वा ॥ १०४ ॥

આર્યા. માલતિના ફુલજેવી મોટા લોકોતણી સ્થિતી એછે
સૌજન મસ્તક બેસે અથવા વનમાં સડી પડી રે' છે. १०४

आर्या अप्रियवचनदरिद्रैः प्रियवचनधनाढ्यैः स्वदारपरितुष्टैः ॥
परपरिवादनिवृत्तैः क्कचित् क्कचिन्मंडिता वसुधा ॥ १०५ ॥

કુવાક્યભંડોળવિનાભિખારી
શ્રીમંત મીઠાંવચનોથિ ભારી;
(જેરહે) ખુશીસ્વસ્ત્રીશું, તજીઅન્યનીંદા (જેણે)
એવાદિપાવે ભુમીસુજ્ઞ થોડા. १०५

૧ જેનીપાસે સુવાક્યનો ભંડાર ભરેલોછે. ૨ એવા થોડા સુરી લોકો પૃથ્વીપરછે.

कदर्थितस्यापि हि धैर्यवृत्तेर्नशक्यते धैर्यगुणः प्रमार्ष्टुम् ॥
अधोमुखस्यापि कृतस्य वन्हेर्नाधः शिखा यांति कदाचिदेव ॥ १०६ ॥

ઇંદ્રવજ્રા
શાણાજનો સંકટમાંફસાએ,
તોયેનતેનો ગુણએઠજાએ
અગ્નિ અધોમુખ કરો કદાપી
જ્વાળાધરે ઊપર તે તથાપી. ૧૦૬

(૧ નીચું મોડું.) અગ્નીનું કરો. તોપણ જ્વાળા ઉપર ચઢે.

बसंततिलका. कांताकटाक्षविशिखा न दहंति यस्य
चित्तं न निर्दहति कोपकृशानुतापः ॥
कर्षंति भूरि विषयाश्च न लोभपाशैर्लोकत्रयं
जयति कृत्स्नमिदं सधीरः ॥ १०७ ॥

વસંતતિલકા. સ્ત્રીનાં કટાક્ષ-શર ચિત્ત ન જેનું કંપે,
જે ના બળેલગિર ક્રોધ રૂપીજ તાપે
લોભે ચળે ન મન જેહનુંકાપ્રકારે
તાબે ત્રિલોક કરશે મુનિ તેહ ભારે. ૧૦૭

एकेनापीह शूरेण पदाक्रांतं महीतलम् ॥
क्रियते भास्करस्येव स्फारस्फुरिततेजसा ॥ १०८ ॥

આર્યા. ઝગઝગતા રવિતેજે, પૃથ્વી સારી દીપી રહે જેમ
શૂરો એક મરણીઓ, પૃથ્વીબાંધી જીતી શકે તેમ. ૧૦૮

वन्हिस्तस्य जलायते जलनिधिः कूल्यायते तत्क्षणा
न्मेरुः स्वल्पशिलायते मृगपतेः संघः कुरंगायते ॥
व्यालोमाल्यगुणायते विषरसः पीयूषवर्षायते यस्यांगे
खिललोकवल्लभतमं शीलं समुन्मीलति ॥ १०९ ॥

અગ્નીપાણિ પેઠે થશે, જલનીધી ખાબોચીઆ થૈ જશે,
મેરૂપર્વત અલ્પ પથ્થરથશે શીઆળ સીંહથશે.
સર્પો ફુલનિમાળ, ઝેર બનશે અમૃત તે સંતથી
લોકોને અતિ પ્રીય શીલ ગુણજેમાં પામતો ઉન્નતી ૧૦૯

૧ સમુદ્ર.૨ મોટા ધનાઢ્યછે તેપણ એના આગળ ગરીબ થઇ જશે. ૩ જરા, ન્હાનો. ૪ઃ રંકહોતે રાજા જેવા થઇ જશે. ૫ જે સંત પુરૂષનામાં. ૬ વ્યાપે.

समाप्त.